

А. Ю. Мельник,

д. е. н., професор, Державний дніпропетровський аграрно-економічний університет

О. Е. Ільченко,

аспірант, Державний дніпропетровський аграрно-економічний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ НАДВЕЛИКИХ АГРОСТРУКТУР У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ США

L. Melnik,

d. e. s., professor, Dnipropetrovsk State Agrarian Economics University

O. Pchenko,

graduate student, Dnipropetrovsk State Agrarian Economics University

ROLE AND PLACE SUPERBIG AGRARIAN FORMATIONS IN AGRICULTURE USA

У статті проаналізовано структуру ферм США за ринковою вартістю продаж сільськогосподарської продукції, виокремлено анклав надвеликих агроструктур, визначено їх динаміку, роль і місце в сучасному сільському господарстві.

The article analyzes the structure of farms US market value of agricultural products, determined enclave superbigrarian formations, determined their dynamics, role and place in modern agriculture.

Ключові слова: ферма, фермерські господарства, розміри, концентрація виробництва, реалізована продукція, розвиток.

Key words: farm, farms, size, concentration of production, sales, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі ринкової трансформації колгоспів і радгоспів в сільському господарстві України відбулися корінні зміни у відносинах власності й господарювання. Розбудована й функціонує ринкова модель сільськогосподарства, якій притаманно розмаїття організаційно-правових форм господарювання. Водночас спостерігалася деконцентрація виробництва в сільському господарстві. Площа сільськогосподарських угідь з розрахунку на одне сільськогосподарське підприємство в Україні зменшилася з 2830 га у 1990 р. до 366 га в 2013 р. (в 7,7 разів). У значній мірі це зумовлено становленням та розвитком фермерських господарств (далі ФГ). На кінець 2013 р. середній розмір ФГ становив 109 га сільськогосподарських угідь. Відповідно без ФГ на 1 липня 2013 року кількість сільськогосподарських підприємств становила 15002 одиниць, які використовували 16,0 млн га сільськогосподарських угідь, тобто у розрахунку на одне підприємство 1066 га, або у 2,7 рази менше, ніж у 1990 р. Має місце істотна диференціація окремих господарюючих суб'єктів за розмірами землекористування. Так, на кінець 2013 р. середній розмір ФГ становив 109 га сільськогосподарських угідь. Водночас 8123 ФГ (19,9% до загальної їхньої кількості) мали площу землі до 10 га, а 60 ФГ (0,1%) — більше 4 тис. га. В сільському господарстві України нараховується 58 домінуючих компаній-агрохолдингів. Середній розмір холдингу — 69 тис. га. А "Укрлендфамінг" обробляв 532 тис. га і є найбільшою агропромисловою компанією в Україні [2]. Однією із особливостей національної моделі сільського господарства є той факт, що у 2013 р. майже половина (46,0%) валової продукції сільського господарства було вироблено в значно натуральному секторі дрібних господарств населення (різновид аграрних домогосподарств). І це в той час, коли в країнах Заходу розбудовані і функціонують постіндустріальні моделі сільського господарства, які за технічною оснащеністю, продуктивністю й ефективністю в рази перевищують вітчизняну модель.

Науковці ННЦ "Інституту аграрної економіки" прогнозують, що "Стосовно частки основних товаровиробників, у площі сільськогосподарських угідь, то ми очікуємо збільшення частки великих сільськогосподарсь-

ких підприємств від 10 до 18% і, відповідно, зменшення частки сільськогосподарських підприємств середнього розміру, а частка господарств населення збережеться до 2020 року приблизно без змін" [9, с. 31]. На кінець 2013 р. вона становила 43,8% у загальній площі сільськогосподарських угідь.

У зв'язку з цим представляє інтерес дослідження структури ферм у економічно високорозвинених країнах світу, США зокрема, з визначенням місця й ролі сектора великих і надвеликих агроформувань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти функціонування й розвитку сільськогосподарства в зарубіжних країнах, його порівняння з національним знайшли відображення в працях багатьох науковців аграрного профілю: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, П.М. Макаренка, Л.Л. Мельник, В.Я. Месель-Веселяка, В.В. Зіновчука, О.М. Онищенко, К.О. Прокопенка, П.Т. Саблука і багатьох інших. Попри значну увагу до даної проблеми, не вирішеними або дискусійними залишаються питання, пов'язані із зарубіжною практикою розвитку сільського господарства. Одне із них — розподіл ФГ за розмірами, роль і місце надвеликих агроструктур у сільському господарстві.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження структурної будови ферм США за їхньою кількістю і обсягами ринкової вартості продаж сільськогосподарської продукції. Визначення питомої ваги окремих груп ферм за такими показниками і на цих засадах аналіз місця і ролі в сільському господарстві США великих і надвеликих агроструктур в статистичній динаміці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Серед економістів теоретичного напрямку, як відомо, рідко складається єдина думка щодо змісту і будови тих або інших економічних явищ та процесів. Появляється це низкою обставин і в першу чергу складністю останніх та відсутністю системного підходу до їхнього дослідження. Разом з тим є чимало економічних положень більш практичного рівня. Відносно них навіть не вдаючись до поглибленого аналізу, можна їх підтвер-

Таблиця 1. Кількість фермерських господарств США і середній розмір їхньої земельної площі з розрахунку на одне господарство

Роки	Кількість ферм	Середня площа ферм, акрів
1950	5388437	216
1959	3710503	303
1969	2730250	389
1978	2257775	449
1987	2087759	462
1992	1925300	491
1997	1911000	487
2002	2128982	440
2007	2204800	418
2012	2109303	434

Джерело: [10]; Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. — К.: Логос, 1996. — С. 89.

дити або спростувати на основі узагальнення практичних даних. У контексті тематики статті потребує уточнення положення К.О. Прокопенка, який стверджує: "У країнах із ринковою економікою сільськогосподарське виробництво здійснюється переважно малими та середніми господарствами. Це закономірність, яка спостерігається упродовж тривалого періоду в багатьох країнах, і можна стверджувати, що вона реалізується в Україні" [7, с. 99].

З теоретичного погляду будь-яка закономірність в економіці є об'єктивною, тобто приймає форму економічного закону. Автор вважає, що визначена ним закономірність діє в багатьох країнах і упродовж тривалого періоду і дотепер. Відносно України, то тут, як відомо, ще не сформована стала модель сільського господарства і дійсно поки що понад половини валової продукції сільського господарства виробляють не просто малі, а переважно дрібні (господарства населення) й частково середні господарства (більшість ФГ). Але принаймні у найбільш економічно розвинених країн Північної й Латинської Америки ця "закономірність" не спостерігається упродовж останніх десятиліть. У цілому в розвитку сільського господарства більшості економічно високо-розвинених країн упродовж тривалого періоду спостерігається якщо не закономірність, то тенденція посилення концентрації виробництва в аграрному виробництві. Її результат — зменшення кількості господарюючих суб'єктів і збільшення їхніх розмірів.

Наочне уявлення про цю закономірність (яка проявляється у вигляді тенденції) щодо сільського господарства США дають дані таблиці 1.

Наведені дані підтверджують дію зазначеної вище тенденції в сільському господарстві США. За період 1950—2012 рр. загальна кількість ФГ зменшилася в 2,6 рази, а середня площа їхньої землі збільшилася в 2 рази. При цьому цей процес відбувався нерівномірно і до 1997 р. проявлявся як закономірність. Дані останніх трьох переписів свідчать про його більш-менш стабілізацію, а в 2007 р. щодо 1997 р. кількість ФГ навіть збільшилася на 15,4%, а в 2012 р. знову зменшилася у порівнянні з 2007 р. на 4,3%.

Відносно середньої площі ферм то вона за період 1950—1987 рр. збільшилася в 2,1 рази, а 2012 р. у порівнянні з 1997 р. зменшилася на 6,1%.

Викладені вище факти щодо сільського господарства США дають підстави здійснити наступний логічний висновок: за такими критеріями як кількість ферм і їхні розміри концентрація виробництва у сільському господарстві США за період 1997—2012 рр. не проявлялася, і навіть спостерігалася певна деконцентрація.

У зв'язку з цим виникає питання: чи діє в сучасних умовах у сільському господарстві об'єктивний економічний закон "концентрації виробництва"? Адже саме на його засадах досягається "ефект масштабу виробництва". Науково обгрунтовану відповідь на поставлене вище питання можна дати за допомогою таких теоретичних положень. Зменшення кількості господарюючих суб'єктів на відносно стабільній земельній площі, природно, зумовлює їхнє збільшення за показником площ землекористування. Динаміка цих показників характеризує, підтверджує процес концентрації виробництва. Водночас, на нашу думку, найбільш важливим оціночним критерієм щодо рівня концентрації виробництва в сільському господарстві є розподіл і структура агрогосподарств за розмірами.

Розмір будь-якого агрогосподарства, фермерського зокрема — це рівень концентрації в ньому виробничих ресурсів і обсягів виробленої продукції. Відповідно він визначається двома групами показників. По-перше, ті, що характеризують виробничий потенціал: розміри основних і обігових фондів; кількість працівників; розміри земельних площ. По-друге, показники, які визначають результати виробництва: обсяги виробленої продукції (валової, товарної); розміри одержаного прибутку тощо.

Виходячи з цих показників, ФГ можна розподіляти на більшу чи меншу кількість груп. Найбільш узагальнений підхід — це їх розподіл на три групи: великі, середні, малі. При цьому не обов'язково використовувати систему показників. Для агроструктур, особливо ринково-підприємницького напрямку, достатньо використати один показник: обсяги виробництва товарної продукції [3].

У США, як відомо, періодично проводиться поглиблений перепис сільського господарства. Останній відбувся у 2012 р. У 2014 р. в Інтернеті з'явилися обширні дані щодо його результатів. В контексті назви запропонованої статті використаємо ті дані перепису, які характеризують розподіл ферм за показником ринкової вартості продаж сільськогосподарської продукції (без врахування державної підтримки фермерів). В подальшому (дещо умовно) назвемо цей показник — обсяги товарної (реалізованої) продукції сільського господарства. При цьому слід наголосити, що в США поняття "ферма" — синонім аграрного господарства будь-якої організаційно-правової форми. У складі "фермерських" господарств виділяють такі ферми: сімейні ферми; партнерства; корпорації (сімейні й несімейні); кооперативи та інші агрогосподарства. У таблиці 2 наведені дані щодо розподілу ферм США за показником "обсяги товарної продукції".

Наведені в таблиці дані свідчать про істотну диференціацію ферм США за розміром. Немає, напевне, потреби характеризувати кожну групу ферм. Їхня роль і місце в аграрному секторі США — очевидні. Не є особливістю сільського господарства США і наявність багатьох груп ферм за розмірами. Це більш-менш притаманно практично усім країнам з розвинутою ринковою економікою, до речі, і Україні. Особливістю моделі сільського господарства США в тому, що в ній сформований і діє невеликий за кількістю агроструктур анклав — усього 79,2 тис. од. (3,8% до загальної кількості ферм) особливо великих ферм, які називають ферми-мільйонники. У 2012 р. їхня частка в загальній ринковій вартості продаж становила 66,4% (2/3). На іншому полюсі (перші дві групи), а це 788 тис. ферм (37,3%) цей показник становив лише 0,2%. В секторі особливо великих ферм обсяги реалізації сільськогосподарської продукції в розрахунку на одну ферму становили 3 млн 307 тис. дол., що у 18 разів перевищує обсяги реалізації в розрахунку на одну ферму по всьому сільському господарстві (187,1 тис. дол.).

Слід наголосити, що за період 1997—2012 рр. анклав ферм-мільйонників невпинно збільшувався за кількістю і обсягами реалізованої продукції сільського господарства (табл. 3).

Із наведених в таблиці 3 даних слідує висновок, що кількість великих ферм збільшується від перепису до перепису і за 15 років збільшилася в 5 разів. Істотно зро-

Таблиця 2. Розподіл ферм США за ринковою вартістю продаж сільськогосподарської продукції в 2012 році

	Кількість ферм, тис. од.	Питома вага у загальній кількості ферм	Обсяги реалізованої продукції ферм, млн дол.	Питома вага групи у загальних обсягах реалізованої продукції	Обсяги реалізації з розрахунку на одну ферму в групі, тис. дол.
Усі ферми, В тому числі:	2109,3	100,0	394644,5	100,0	187,1
Менше 1000	602,1	28,5	71,1	0,1	0,1
1000-2499	186,2	8,8	309,4	0,1	1,7
2500-4999	191,4	9,1	687,6	0,2	3,6
5000-9999	214,2	10,2	153,0	0,4	7,1
10000-19999	188,5	8,9	2657,5	0,7	14,1
20000-24999	56,5	2,7	1250,4	0,3	22,1
25000-39999	106,1	5,0	33390,6	0,8	31,5
40000-49999	46,8	2,2	2078,7	0,5	44,4
50000-99999	129,4	6,1	9250,5	2,3	71,5
100000-249999	132,9	6,6	22822,4	5,8	164,3
250000-499999	94,1	4,5	33964,3	8,6	361,0
500000-999999	76,0	3,6	54685,9	13,9	720,0
1000000 і більше	79,2	3,8	262005,7	66,4	3307,1

Джерело: складено і розраховано за даними: [10].

стала також їхня частка у загальній кількості ферм, і у загальному обсязі товарної продукції. До речі, у 2007 р. цей сектор вперше виробив більше половини усієї товарної сільськогосподарської продукції США (1900 р. половину всієї товарної сільськогосподарської продукції виробили 983 тис. ФГ з діючих 5740 тис. ферм, тобто 17,1%), а в 2012 р. — 2/3.

Таким чином, проведений вище аналіз щодо ферм США засвідчив, що в сільському господарстві США у другій половині ХХ ст. і до 2012 р. концентрація виробництва проявляється насамперед у підвищенні економічної вагомості анклав великих аргоструктур, ферм-мільйонників. У певній мірі йдеться про надконцентрацію виробництва в сільському господарстві США, якщо зважити на той факт, що у складі групи ферм-мільйонників функціонує анклав ФГ з обсягами реалізованої продукції 5 млн дол. і більше. У 2012 р. їхня кількість становила 8499 (0,4% до загальної кількості ФГ), але частка у загальному обсязі товарної продукції — 31,7%, тобто майже третина. Більшість науковців пояснюють це дією закону переваг великих господарств. "Доведено, що великотоварне виробництво забезпечує вищий рівень продуктивності праці та ефективності використання матеріальних ресурсів, а тому повинно розвиватися прискоренішими темпами" [1, с. 16]. "Тобто у будь-якому разі перевагу слід надавати великим агроформуванням, оскільки лише вони забезпечать виробництво конкурентоспроможної продукції..." [5, с. 62]. Переваги великих аргоструктур незаперечні: "...великі за розміром господарства, здатні успішніше, ніж дрібні, застосовувати досягнення науково-технічного і організаційного прогресу, забезпечуючи вищі показники ефективності господарської діяльності..." [6, с. 59].

Таблиця 3. Кількість і питома вага великотоварних аргоструктур у загальному обсязі реалізованої сільськогосподарської продукції в США

Рік	Кількість великих аргоструктур, тис. од.	Частка у загальній кількості, %	Частка у загальному обсязі товарної продукції, %
1997	15,9	0,8	33,3
2002	29,5	1,4	47,9
2007	55,5	2,5	59,1
2012	79,2	3,8	66,4

Джерело: розраховано за даними: [10]; Золотухин В.П. Структура американського фермерства: соціальні аспекти / В.П. Золотухин // США: економіка, політика, ідеологія. — 1997. — № 6. — С. 112—115.

Разом з тим логічно виникає питання: чим пояснити той факт, що в США аграрний сектор і нині включає близько мільйона дрібних і малих ферм? Адже очевидно, що "...в умовах глобалізації і середні за розмірами сільськогосподарські підприємства здебільшого не витримують конкуренції" [8, с. 5].

На нашу думку, зумовлено це дією декількох обставин. Кожна з них заслуговує на окремий розгляд. А тому лише коротко викладемо наше власне бачення цього питання.

1. Положення щодо переваг великого виробництва в сільському господарстві повинно розглядатися в площині раціональних або оптимальних розмірів агробізнесових підприємств. Це дає змогу за даних виробничих ресурсів одержати найбільшу віддачу в розрахунку на одиницю інвестованого капіталу, тобто до мінімуму знизити собівартість одиниці продукції. І за даних ринкових цін одержати на неї максимальний прибуток. Саме тому "необхідно створювати оптимальні за розмірами виробництва, які забезпечують вищий рівень продуктивності праці та нижчу собівартість продукції порівняно з невеликим рівнем виробництва" [4, с. 15].

2. Спеціалізація і кооперація ФГ. Природно, що за рахунок спеціалізації у рамках того ж ФГ зростають обсяги виробництва товарної продукції. Йдеться про ті види сільськогосподарської продукції, які ефективно виробляти і в невеликих господарствах. При кооперації ФГ використовують ефект масштабу виробництва в таких сферах руху виробленої ними продукції як її транспортування, доробка і переробка, зберігання, реалізація тощо.

3. Державна підтримка ФГ в цілому, і малих зокрема. У соціальному плані державі вигідніше їхнє збереження ніж забезпечення вивільнених власників ферм житлом, роботою, грошовою допомогою тощо. Цим частково пояснюється і той факт, що в США виникають нові ферми, як правило, невеликих розмірів.

4. Відносна життєстійкість "мікроферм" і більшості дрібних та малих пояснюється не тільки державною їх підтримкою. По-перше, для багатьох власників ферм зайнятість поза нею стає основною, частка доходів від неї сягає 50—60% від їх загальної суми. Ферма разом з землею фактично слугує, насамперед, місцем проживання для власників дрібних ферм. Деякі з них передаються в оренду іншим агроструктурам або міським жителям для літнього відпочинку. По-друге, власники багатьох ферм водночас є власниками оброблюваних земель. Останніми десятиліттями зростає кількість власників дрібних ферм, котрі здають землю в оренду великим агроструктурам, одержуючи орендну плату.

Для країн Західної Європи притаманна модель аграрної економіки, що виключає надконцентрацію виробництва. Її основу складає сімейне фермерство, яке всестороннє коопероване і функціонує на засадах ефективного поєднання підприємництва і державного регулювання сільського господарства. Характерною ознакою китайсько-японської господарської структури є невеликі розміри ферм 1—2 га.

Відносно перших і особливо других, напевне, можна погодитися із зазначеною тезою К.О. Прокопенка, що виробництво в них здійснюється переважно малими та середніми господарствами. Разом з тим щодо ФГ США, то ця "закономірність" в останній час не проявляється.

ВИСНОВКИ

Виходячи з контексту порушеної проблеми можна зробити висновки, що характерною тенденцією розвитку світового сільського господарства є підвищення рівня концентрації виробництва. Цей процес зумовлений розвитком продуктивних і ринкових сил, НТП зокрема, і перевагами великих господарств (у контексті можливостей ефективніше використовувати землю, основні виробничі фонди, робочу силу, виробничу й соціальну інфраструктуру). Зрозуміло, що їх не треба абсолютизувати. Інакше кажучи, навіть за інших рівних умов переваги великого підприємства ефективні до певних меж. Як і в інших галузях виробництва, велике сільськогосподарське підприємство стикається з проблемою зниження ефективності виробництва. Тобто переваги великих підприємств слід розглядати в контексті забезпечення оптимального (раціонального) рівня масштабів виробництва. При рівності інших умов підприємство з оптимальним рівнем концентрації ефективніше. Оптимальні масштаби виробництва неоднакові для різних галузей сільського господарства і видів продукції, й навіть природно-кліматичних умов.

Дія закону переваг великих господарств зумовлює процес концентрації сільськогосподарського виробництва, що являє собою процес збільшення розмірів господарств. Він супроводжується скороченням їхньої загальної кількості. В останні роки цей процес дещо загальмувався. Пояснюють це "дією позаринкових сил". На нашу думку, "вільна гра ринкових сил" порівняно швидко змогла б стихійно вирішити основну проблему дрібного фермерства — невеликі масштаби виробництва і низьку їх рентабельність чи навіть збитковість. В умовах жорсткої конкуренції їх банкрутство — об'єктивний процес. Однак у сучасних моделях економіки ринкового типу держава є суб'єктом і гарантом проведення активної соціальної політики. І вона не може допустити масове розорення дрібного і середнього фермерства. Натомість державі потрібно було б вирішувати проблему їх працевлаштування і забезпечення житлом, надавати матеріальну допомогу. Щоб не допустити цього, і зважаючи на існуючу проблему надлишкового виробництва сільськогосподарської продукції, держава надає відчутну допомогу фермерам.

Разом з тим реалії сьогодення не дають підстав вестити мову про призупинення концентрації виробництва в сільському господарстві. Наше власне бачення цього питання полягає в тому, що в країнах Заходу в останній час концентрація виробництва проявляється насамперед, принаймні у США, в посиленні місця і ролі особливо великих агроструктур. У 2012 р. кількість великих і надвеликих ФГ (з обсягами реалізації 500 тис. дол. і більше) — становила 155,1 тис. одиниць (7,4% до їхньої загальної кількості), але виробили вони 80,3% товарної сільськогосподарської продукції. Саме це підтверджує високий рівень концентрації виробництва в сільському господарстві США.

Література:

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 15—18.

2. Андрійчук В.Г. Агрпромилові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2013. — № 1. — С. 3—15.

3. Мельник Л.Л. Великотоварні підприємства в сільському господарстві України / Л.Л. Мельник // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. — 2010. — № 2. — С. 141—146.

4. Мессель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Мессель-Веселяк // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7—14.

5. Михасюк І. Розвиток приватних агроформувань і подолання аграрної кризи / І. Михасюк // Економіка України. — 2000. — № 8. — С. 62—66.

6. Онищенко О. Соціально-економічна природа і розміри сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. — 2000. — № 6. — С. 58—68.

7. Прокопенко К.О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України / К.О. Прокопенко // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 99—104.

8. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — С. 3—6.

9. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16—17 жовтня 2012 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. — 762 с.

10. Market value of agricultural products sold including landlord's share and direct sales: 2012 and 2007/USDA, National Agricultural Statistics Service//UNITED STATES DATA. — 2012. — P. 9.

References:

1. Ambrosov, V.J. (2007), "Great trade enterprise as the basis of introduction of innovations", *Economica APK*, vol. 6, pp. 15—18.

2. Andreychuk, V.G. (2013), "Agribusiness a new type of strategy in the context of domestic agriculture", *Economica APK*, vol. 1, pp. 3—15.

3. Melnik, L.L. (2010), "large enterprises in agriculture Ukraine", *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 2, pp. 141—146.

4. Messel-Veselyak, V.J. (2009), "Directions ensuring the competitiveness of the agricultural production", *Economica APK*, vol. 10, pp. 7—14.

5. Mikhasyuk, I. (2000), "The development of private agricultural enterprises and overcome agrarian crisis", *Economica APK*, vol. 8, pp. 62—66.

6. Onishchenko, O. (2000), "Socio-economic nature and size of farms", *Economica APK*, vol. 6, pp. 58—68.

7. Prokopenko, K.O. (2012), "Small farmers in the agricultural sector of Ukraine", *Economica APK*, vol. 4, pp. 99—104.

8. Sabluk, P.T. (2011), "The implementation mechanism of reforms in agriculture", *Economica APK*, vol. 10, pp. 3—6.

9. Lupenko, Yu.O. and Sabluk, P.T. (2013), "The development strategy of the agricultural sector for nye period to 2020", *Zbirnyk materialiv chotyrynadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrains'koho konhresu vchenykh ekonomistv-ahrarnykh* [Proceedings of the fourteenth annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Scientists agricultural economists], Kyiv, Ukraine.

10. Market value of agricultural products sold including landlord's share and direct sales: 2012 and 2007/USDA, National Agricultural Statistics Service//UNITED STATES DATA, 2012, p. 9.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2015 р.